

Mümkün En İyi Dünya ve Kötülük*

The Best Possible World and Evil

İbrahim YILDIZ^a

^aMuş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
Din Felsefesi ABD,
Muş, TÜRKİYE

Received: 26.03.2021

Received in revised form: 16.06.2021

Accepted: 06.07.2021

Available online: 28.09.2021

Correspondence:

İbrahim YILDIZ
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
Din Felsefesi ABD,
Muş, TÜRKİYE
i.yildiz@alparslan.edu.tr

*Bu çalışma yazarın "Teizm ve Ateizm: Delilci Kötülük Problemi" başlıklı doktora tezinin ilgili bölümünün gözden geçirilip yeniden düzenlenmiş halidir. Daha detaylı bilgi için bkz; İbrahim Yıldız, Teizm ve Ateizm: Delilci Kötülük Problemi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE., Ankara 2021.

Bu çalışmanın da şekillenmesinde katkısı olan ve 2017-2018 yılları arasında 2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı ile Delaware Üniversitesi'ne yapmış olduğum altı aylık ziyaretimi finanse eden TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

ÖZ Mutlak sıfatlara sahip bir varlığın yaratacağı bir dünyada kötülüğün bulunmayacağı, ancak mevcut dünyada sayısız kötülük bulunduğu düşüncesi temelinde Tanrı'nın varlığına karşı çeşitli argümanlar ileri sürülmüştür. Bu çalışmada her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak iyi bir Tanrı'nın yaratacağı dünyanın mümkün en mükemmel dünya olması gerektiği, buna karşın mevcut dünyanın çok miktarda kötülük içermesinden dolayı mümkün en iyi dünya olamayacağı, bu durumun da Tanrı'nın var olma ihtimalini düşüren bir delil olduğu iddiası temel alınarak kurulan argüman ele alınacaktır. Bu yapılırken sadece bu minval üzere sunulan bir argümanı ve bu argümana karşı sunulan iki önemli itirazı ele almaktayız. Argüman ve itirazlar betimsel bir şekilde sunulduktan sonra analitik bir değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Buradaki temel amaç ise bu temel üzere sunulan bir argümanın Tanrı'nın varlığına karşı güçlü bir dayanak olup olmadığını ve teistik itirazların bu tür bir argümanı bertaraf edip etmediğini tartışmaktır. Sonuç olarak ateistlerin mümkün en iyi dünya kavramını teistlerden farklı anladıkları ve ateistlerin sundukları türde mümkün en iyi bir dünyayı Tanrı'nın yaratmak zorunda olmadığına dair makul sebepler olduğundan onların argümanlarının reddedilemez olmadıkları savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi; mümkün dünyalar; Tanrı, kötülük; delil, ihtimal

ABSTRACT Various arguments have been put forward against the existence of God on the basis of the idea that there would be no evil in a world created by a being with absolute attributes, but there are countless evils in the existing world. In this study, the argument based on the claim that the world to be created by an omnipotent, all-knowing and absolutely good God should be the most perfect world possible, but the present world cannot be the best possible world due to the large amount of evil in it, and this is an evidence that reduces the probability of God's existence will be discussed. While doing this, we only consider an argument presented on this basis and two important objections against this argument. After the arguments and objections are presented descriptively, they will be subjected to an analytical evaluation. The main purpose here is to demonstrate whether an argument presented on this basis has a strong ground against the existence of God, and whether theistic objections dispel such an argument. As a result, it will be argued that their arguments are not irrefutable, as they understand the concept of the best possible world differently from the theists, and there are reasonable reasons that God does not have to create the best possible world of the kind offered by atheists.

Keywords: Philosophy of religion; possible worlds; God; evil; evidence; probability

EXTENDED ABSTRACT

Looking at the history of humanity, it is possible to come across pain and sufferings that have had miserable effects on individuals or societies. This kind of evil has a theological dimension as well as its social and political effects. In particular, the question of why evil is allowed in the theistic conception of God who is omnipotent, omniscient, and absolutely good, is the main factor in arising debates on the problem of evil.

There are various arguments against the existence of God based on the thesis that there should be no evil in our world due to the absolute attributes of God. Of these, the logical problem of evil is the most noticeable. This type of problem of evil, which has been discussed the most until the 1960s, is mostly based on the assertion that there is a logical contradiction between the absolute attributes of God and the existence of evil. However, the fact that the various theodicy and defenses presented against this were seen as sufficient in terms of eliminating the problem caused the focus of the discussions to shift to the evidential arguments from evil.

There are various ways of constructing an evidential argument from evil. In constructing such an argument, sometimes probability theories and sometimes pointless evils are taken as basis. Besides these two another way to form an evidential argument from evil is to claim that the world to be created by an omnipotent, all-knowing and absolutely good God should be the most perfect world possible, but that the world we live in cannot be the best possible world due to the large amount of evil in it and this is an evidence that reduces the probability of God's existence. There are two ways to overcome such an argument. The first is to question if concept of best possible world probable. If it is not logically possible for such a world to exist, the fact that God did not create such a world would not contradict His existence. The second is to argue that God has already created the best possible world, based on the idea that the world we live in is the best possible world, and thereby put forward convincing justifications that the present world is the most perfect world possible.

This study aims to deal with both an argument founded on this basis and two important objections to this argument. Then the argument and objections are subjected to an analytical evaluation. The main purpose here is to demonstrate whether an argument presented on this basis has a strong ground against the existence of God, and whether theistic objections dispel such an argument.

İnsanlık tarihine bakıldığında hemen hemen her insanın başına gelmiş bireysel kötülöklere rastlamak mümkündür. Bununla birlikte birçok toplumda derin etkiler bırakan büyük acı ve ızdırap örnekleri de mevcuttur. Bunlardan en çok bilinenleri geçmişte yaşanan Moğol istilas, Haçlı seferleri ve Lizbon depremidir. İsrail'in Filistin halkına yaptığı zulömler, Suriye'deki iç savaşıla birlikte yaşananlar ve Myanmar'da uygulanan soykırım ise günümüzde insanların maruz kaldığı acı ve ızdırap örneklerindendir. Yukarıda zikredilen örneklerin sosyal ve siyasal etkilerinin yanı sıra teolojik bir boyutu da bulunmaktadır.¹ Özellikle, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak iyi bir varlık tasavvuruna sahip teistik bir Tanrı anlayışında kötölöklere neden izin verildiğı sorusu, kötölük problemi ile ilgili tartışmaların ortaya çıkmasında temel amildir.

Dünyamızda çok miktarda kötölük bulunduğı düşüncesinden hareketle Tanrı'nın varlığı aleyhinde çeşitli argümanlar ortaya konulmuştur.² Bunlardan mantıksal kötölük problemi felsefi tartışmalarda en çok bilinendir. Kötölük probleminin bu türü, daha çok Tanrı'nın sahip olduğı mutlak sıfatlar ile kötölöğün varlığı arasında mantıksal bir çelişkinin olduğı savı üzerine kurulmuştur. Ancak buna karşı sunulan çeşitli teodise ve savunmaların problemi bertaraf etme noktasında yeterli görülmesi tartışmaların odağının delilci kötölük argümanlarına kaymasına neden olmuştur. Tanrı'nın her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak iyi sıfatları ile kötölükler arasında bir uyumsuzluk olduğı düşüncesinden ziyade kötölöğün Tanrı'nın var olma olasılığını düşürdüğü iddiasını temel alan delilci kötölük argümanı kurmanın çeşitli yolları bulunmaktadır. Bu argümanların kimi zaman olasılık teorilerini³ kimi zaman anlamsız kötölükleri⁴ temel aldıkları görölmüştür. Bunların yanında dünyamızda çok miktarda kötölük bulunduğundan en mükemmel dünya olamayacağı⁵, buna karşın Tanrı'nın mahiyeti gereğı mümkün en mükemmel

¹ Cafer Sadık Yaran, *Kötölük ve Theodise*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 9.

² Bu argümanlara dair ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet S. Reçber, "Ateizm ve Ateistik Deliller", *Din ve Ahlak Felsefesi*, (ed. Recep Kılıç), Ankuzem Yayınları, Ankara, 2006 İbrahim Yıldız, *Teizm ve Ateizm: Delilci Kötölük Problemi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE., 2021, s. 8-11; Rafiz Manafov, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötölük Problemi ve Teodise*, Elis Yay, Ankara, 2019, s.41-53; Engin Erdem, "Kötölük Problemi", *Din Felsefesi*, Ankuzem Yayınları, Ankara, 2013, s. 301-337.

³ Olasılık teorilerini temel alarak kurulan argümanlar için bkz: William L. Rowe "The Evidential Argument from Evil: A Second Look", *The Evidential Argument from Evil*, ed. D. H. Snyder, Indiana University Press, Bloomington, 1996, s. 262-285; James W. Cornman - Keith Lehrer - George S. Pappas, *Philosophical Problems and Arguments: An Introduction*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1992, s. 262.

⁴ Anlamsız kötölükleri temel alarak kurulan argümanlar için bkz: William L., Rowe, "The Problem of Evil and some Varieties of Atheism", *American Philosophical Quarterly*, 1979, Volume: 16, No, 4, s. 335-341; Edward H. Madden - Peter H. Hare, *Evil and the Concept of God*, Charles C. Thomas Press, Illinois, 1968, s.3.

⁵ Mümkün dünyalar teorisine dair daha kapsamlı bilgi için bkz: A. N. Prior, "Possible Worlds", *The Philosophical Quarterly*, 1962, Volume: 12, Issue: 46, s. 36-43.

dünyayı yaratmak zorunda olduğu iddiasını temel alan delilci kötülük argümanları da bulunmaktadır. Bu sonuncusu çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Bu çalışmada Tanrı'nın en mükemmeli yaratması gerektiği iddiası temelinde sunulan bir argümanın temel dayanaklarının neler olduğu ve bu türde bir argümanı bertaraf etmenin yolları üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken ilk olarak argüman sunulacak, daha sonra argüman ve sunulan itirazlar değerlendirilecektir. Amacımız bu türde bir argümanın teistik Tanrı anlayışını yadsımak için yeterli olup olmadığını ve sunulan itirazların argümanda şüpheyne neden olup olmadığını ortaya koymaktır.

MÜMKÜN EN İYİ DÜNYADA KÖTÜLÜK ÇIKMAZI

Mümkün en iyi dünya tasavvuru teist düşünürler tarafından da (önceleri Gazali, sonrasında Leibniz tarafından) savunulmuştur. Burada kemal sıfatlara sahip olan bir varlığın en iyi olanı yaratacağı, dolayısıyla mevcut dünyanın en iyi olduğu düşüncesi temel alınmaktadır. Kötülüğün dünyamızda bulunması Tanrı'nın gayesini gerçekleştirebilmesi için gerekli olduğundan, bu düşünürler kötülükleri mevcut dünyayı mükemmelleştiren bir unsur olarak tasvir etmişlerdir. Ancak kötülükler ateistler tarafından aynı işleve sahip bir şekilde betimlenmemiştir. Onlar mümkün en iyi dünyanın kötülük içermeyeceğini veya Mutlak sıfatlara sahip bir varlığın yaratacağı bir dünyada kötülüğü dışarıda bırakmak zorunda olduğunu varsamışlardır.

Sıfatları gereği Tanrı'nın yaratacağı dünyanın en mükemmel dünya olması gerektiği, ancak kötülüğün dünyamızda bulunduğu gerçeğinin Tanrı'nın var olma ihtimalini düşürdüğü tezini esas alan bir argüman James W. Cornman, Keith Lehrer ve George S. Pappas'ın birlikte kaleme aldıkları *Felsefi Problemler ve Argümanlar* adlı eserde geliştirilmiştir.⁶ Tanrı'nın nasıl bir dünya yaratabileceği sorusuna onların cevabı şöyledir:

“Eğer sen mutlak iyi, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir varlık olsaydın ve içinde hislere sahip varlıklar (mutlu ve üzgün olan, hazdan hoşlanan, acı hisseden, sevgi, kızgınlık, merhamet, nefret ve korkuyu ifade eden) olan bir evren yaratacak olsaydın ne tür bir dünya yaratırdın? Her şeye gücü yeten bir varlık olman hasebiyle yaratılması mantıksal olarak mümkün olan herhangi bir dünyayı yaratma kudretine sahip olurdu ve her şeyi bilen bir varlık olman hasebiyle, mantıksal olarak mümkün olan bu dünyalardan herhangi birini nasıl yaratacağını bilirdin. O halde hangisini seçerdin? Açıktır ki, sen bütün mümkün dünyaların en iyisini seçerdin, çünkü sen mutlak iyi olduğundan bütün yaptıkların arasında en iyisini yapmayı isterdin.”⁷

Bu düşüncelerden hareketle Cornman, Lehrer ve Pappas, belirtilen özelliklere sahip bir varlığın olabildiğince az miktarda kötülük içeren bir dünyayı yaratacağını belirtirler.⁸ Buna göre ızdırap, güçlük ve acı kötülüğün en açık türleri olduğundan Tanrısal sıfatlara sahip bir varlığın, his sahibi olan varlıklar için mümkün en az acı ve ızdırap çektikleri bir dünyayı yaratması gerekmektedir. Dolayısıyla mutlak sıfatlara sahip bir varlığın yaratacağı dünya, acı ve ızdırapın çok fazla olduğu mevcut dünya gibi olmalıdır. Böylece mevcut dünya ne Tanrı'nın yaratacağı, ne de varlığını devam ettireceği bir dünya gibi

⁶ Cornman - Lehrer - Pappas, *a.g.e.*, s. 260.

⁷ Cornman - Lehrer - Pappas, *a.g.e.*, s. 260; Michael L. Peterson, *God and Evil: An Introduction to the Issues*, Westview Press, Colorado, 1998, s.48.

⁸ Burada “Olabilirdiğince azın miktarı nedir?” sorusu önemlidir. Bu miktarın nasıl belirlenebileceğine dair elimizde bir ölçüt yoktur. Yani mevcut dünyanın zaten olabildiğince az (mümkün en az) kötülük içerdiği iddiasını reddedebilecek bir konumda değiliz. Dolayısıyla onların olabildiğince azdan kasıtları aslında ‘hiç’ olmak durumundadır. Çünkü olabildiğince az olduğunu düşündüğümüz her kötülük miktarından daha az bir kötülük miktarı belirlemek mümkündür. Tanrı'nın ne kadar kötülüğe izin vermesi gerektiği sınırlı bir bilişsel kapasiteye sahip olan insanın belirleyeceği bir konu ise bu miktarın sıfır olması gerekmektedir. Ancak insan ne Tanrı'nın amaçlarını ne de bu amaçların gerçekleşmesi için gerekli olan durumları bilebilecek bir konumda değildir.

görünmediği için (mümkün en mükemmel dünya olmadığı için) bu dünyanın varlığının Tanrı'nın yokluğuna dair bir delil teşkil ettiği ileri sürülmektedir.⁹ Özetle, dünyada çok fazla kötülüğün bulunması; mutlak iyi, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir Tanrı'nın var olma ihtimalini düşürdüğü ileri sürülmüştür. Bu argüman Plantinga tarafından şu şekilde yeniden formüle edilmiştir:

1. Eğer Tanrı her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen olsaydı, mantıksal olarak mümkün olan dünyalardan herhangi birini yaratabilirdi.
2. Eğer Tanrı mutlak iyi olsaydı, yaratabileceği mümkün en iyi dünyayı yaratmayı seçerdi.
3. Eğer Tanrı her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak iyi olsaydı, mümkün dünyaların en iyisini yaratırdı.
4. Mevcut dünyanın mümkün dünyaların en iyisi olduğu muhtemel görünmemektedir.
5. O halde, bu durum her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak iyi bir Tanrı'nın yokluğu için bir delildir.¹⁰

Yukarıdaki öncüllerden de anlaşılacağı üzere burada Tanrı'nın mutlak sıfatları gereği sadece kötü olanı seçemeyeceği değil aynı zamanda en mükemmel olanı yaratmak zorunda olduğu düşüncesi temel alınmaktadır. Özellikle mutlak iyilik sahibi bir varlığın en iyi olanı yaratmayı isteyeceği ve acı/ızdırap vereni istemesinin imkânsız olduğu savunulmaktadır. Buna göre, eğer var olsaydı Tanrı'nın mutlak sıfatları gereği uyması gereken bir zorunluluk bulunmaktadır. Bu O'nun her zaman en mükemmel olanı yaratmak zorunda olmasıdır. Burada aynı zamanda en mükemmel dünyanın da mümkün en az acı ve ızdırap içereceği ön kabulü bulunmaktadır. Buna karşın dünyamızda gereğinden fazla acı ve ızdırap bulunduğu ileri sürülmektedir. Böylece mevcut dünyadaki kötülüğün, Tanrı'nın var olmadığı inancına tümevarımsal bir temel sağladığı savunulmuştur.¹¹

ARGÜMANI GEÇERSİZ KILMA YOLLARI

Her şeye gücü yeten ve mutlak iyi bir Tanrı'nın mümkün en iyi dünyayı yaratması gerektiği ancak gereğinden fazla kötülük içermesi sebebiyle mevcut dünyanın en iyi olamayacağı varsayımından hareketle Tanrı'nın muhtemelen var olmadığı iddiasına iki şekilde itiraz edilebilir. Bunlardan ilki, mümkün en mükemmel dünya tasavvurunun imkânını sorgulamaktır: Böyle bir dünyanın var olması zaten mantıksal

⁹ Cornman - Lehrer - Pappas, *a.g.e.*, s.261.

¹⁰ Alvin Plantinga, *God, Freedom, and Evil*, Harper & Row, New York, 2002, s.60-61. İçinde yaşadığımız dünyanın mümkün dünyaların en iyisi olması gerektiğinden yola çıkılarak geliştirilen benzer bir argüman William Rowe tarafından da ortaya konulmuştur. Rowe, argümanın teizmin Tanrı anlayışı üzerinde temellendirmeye çalışır. Teizm'e göre, Tanrı bir şeyi yaratıp yaratmama konusunda özgürdür. Dolayısıyla, Tanrı mevcut dünyayı veya başka bir dünyayı yaratmayı seçebilirdi. Tanrı, yaratılışta özgür olmasaydı, bizi yarattığı için O'na karşı minnet duymanın bir anlamı olmayacaktı. Buna göre, her şeyi bilme ve mükemmel iyilikle birlikte, yaratılışla ilgili özgürlük, teist Tanrı'nın temel sıfatları arasında sayılabilir. Ancak Rowe, Tanrı'nın mükemmel iyiliğinin Tanrı'nın yaratma konusundaki özgürlüğüne önemli sınırlamalar getirdiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda Rowe, argümanında ilk olarak teizmin doğru olması durumunda içinde yaşadığımız dünyanın, Tanrı'nın mutlak iyi bir varlık olması hasebiyle, iyi bir dünya olması gerektiğini ileri sürer. Buna göre sadece gerçek dünyanın iyi bir dünya olduğuna değil, aynı zamanda gerçek dünyadan daha az kötülüğü içeren hiçbir mümkün dünyanın, gerçek dünyadan daha iyi olmadığına da inanmak gerekmektedir. Dolayısıyla teizmin doğru olduğuna inanan biri, tüm korkunç kötülükleri ile beraber gerçek dünyanın, Tanrı'nın yaratabileceği tüm dünyaların en iyisi (veya en iyilerinden biri) olduğuna inanmalıdır. Rowe için teistik Tanrı'nın var olduğunun varsayılması durumunda, gerçek dünyanın karakterine ilişkin bu Leibnizci sonuç oldukça makuldür. Rowe, buradan her şeye gücü yeten ve tamamen iyi bir varlığın, herhangi bir dünyayı yaratması durumunda, yapabileceği en iyi dünyayı yaratması gerektiği sonucuna varır. Ona göre, bunun aksi bir durumda, yani eğer her şeye gücü yeten ve tamamen iyi bir varlık yaratmış olduğu dünyadan daha iyi bir dünya yaratabiliyor olsaydı, o zaman ondan daha iyi bir varlık olması mümkün olurdu. Teizmin Tanrısı ile ilgili yukarıdaki değerlendirmelerden sonra Rowe, dünyada korkunç kötülüklerin olduğunu not eder. Dünyamızda çok miktarda kötülüğün, özellikle anlamsız kötülüğün var olduğundan yola çıkan Rowe, ilk olarak geçmişe dair benzer mümkün dünyalar üzerine düşünüldüğünde bazı mümkün dünyaların daha az kötülük içereceğinden şu anda var olandan daha iyi olacağını iddia eder. Ve her şeye gücü yeten bir varlığın gerçek dünyadan ziyade bahsedilen daha iyi mümkün dünyalardan herhangi birini yaratamadığına inanmanın mantıklı olmadığını ileri sürer. Bunun yanında Rowe, mümkün bazı dünyaların gerçek dünyadan daha iyi olmadığı inancının kesinlikle saçma bir inanç olduğunu savunur. Buna bağlı olarak gerçek dünyanın tüm korkunç kötülüğü ile her şeyi bilen bir varlık tarafından yaratılması muhtemel tüm dünyaların en iyisi (ya da en iyilerinden biri) olduğu fikrinin de alay etmeyi hak ettiğini düşünür. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: William L. Rowe, "Evil and God's Freedom in Creation", *American Philosophical Quarterly*, 1999, Volume: 36, No: 2, s.101-108.

¹¹ Cornman - Lehrer - Pappas, *Philosophical Problems and Arguments: An Introduction*, s.260-261.

olarak mümkün değilse Tanrı'nın böyle bir dünyayı yaratmamış olması onun varlığına karşı delil olmayacaktır. İkincisi ise içinde yaşadığımız dünyanın mümkün en iyi dünya olduğu düşüncesini temel alarak Tanrı'nın zaten mümkün en iyi dünyayı yaratmış olduğunu ileri sürmek ve böylece mevcut dünyanın mümkün en mükemmel dünya olduğuna dair ikna edici gerekçeler ortaya koymaktır. Nitekim argümana karşı Alvin Plantinga ve Robert Pargetter tarafından dile getirilen itirazlar da bu minval üzeredir.

I. YOL

İtirazında birinci yolu takip eden Plantinga argümanının 1. ve 3. öncüllerinin sağlam temellere dayanmadığını düşünmektedir. Her şeyden önce ona göre, argümandaki “eğer Tanrı her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen ise o halde O, mantıksal olarak mümkün olan herhangi bir dünyayı yaratabilir” öncülü, doğru değildir.¹² Çünkü özgür irade dikkate alındığında Tanrı'nın her bir mümkün dünyayı yaratamayacağı açıktır. Örneğin, bir kişinin dışarı çıkmak (birinci mümkün dünya) ve çıkmamak (ikinci mümkün dünya) gibi önünde iki seçeneğin bulunduğu bir durumda -bu seçeneklerin kişinin özgür iradesine bağlı olduğu açık olduğuna göre- kişi dışarı çıkmayı seçtikten sonra Tanrı ikinci mümkün dünyayı (dışarı çıkmamayı) gerçekleştiremez. Dolayısıyla Tanrı'nın mutlak kudret sıfatı aracılığıyla artık yaratamayacağı mümkün bir dünyanın olduğu sonucuna varılabilir.¹³ Bu durumda, Tanrı'nın mutlak kudret sahibi olması O'nun bütün mümkün durumları aynı anda gerçekleştirebileceği anlamına gelmemektedir.

1. ve 2. öncülden çıkarılan 3. öncül ise mümkün en iyi bir dünyanın var olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan biri *mümkün en iyi dünya* tabiri ile ne kastedildiğidir. Yukarıdaki argümanda kullanılan *mümkün en iyi dünya* tabiri daha çok mümkün en az miktarda acı ve ızdırap içeren bir dünyayı ifade etmektedir. Bu da aslında hiç acı ve ızdırap içermeyen bir dünya anlamına gelir, çünkü mümkün en azın bir sınırı olamayacağından burada kastedilen hiç acı içermemesi olmak durumundadır. Böyle bir dünyanın acı ve ızdırap içermemesi, içinde sadece hazzın bulunması anlamına gelir. Yani *mümkün en iyi dünya* içinde acı ve ızdırabın olmadığı ancak sadece hazzın bulunduğu bir dünyadır. Peki, böyle bir dünya, yani sadece haz içeren bir dünya *mümkün en iyi dünya* olabilir mi?

İçinde sadece hazzın bulunduğu bir dünyanın varlığı mümkün olsa da buna benzer bir dünyada ahlaki imtihana tabi tutulan özgür irade sahibi varlıkların bulunmasının ne kadar anlamlı olduğu tartışmalı görünmektedir. Doğrusu ahlakî imtihana tabi tutulma ve özgür irade hususları sadece hazzın bulunduğu bir dünyada anlamını yitirecektir, çünkü böyle bir dünyada sadece hazlar arası bir seçim mümkün olduğundan insanların gerçek anlamda özgür olamayacakları açıktır. Hâlbuki gerçek anlamda özgürlük, sadece hazzı değil aynı zamanda acı ve ızdırabı seçme, yani kötülük yapma seçeneğini (potansiyelini) de beraberinde taşımalıdır. İnsanların ahlakî açıdan imtihan edilmesini anlamlı kılan bu koşulların gerçekleşmesi için kötülüğün gerekli olması, içinde bulunduğumuz dünyanın da sonuç itibarıyla kötü olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine özgür irade ve imtihanın değeri göz önünde bulundurulduğunda dünyamızda iyiliğin yanında kötülüğün varlığı anlamlıdır.

Belirli hazlar arasında seçim yapmanın gerçek anlamda özgür irade sahibi olmak için yeterli olduğu kabul edilse bile bu durum, bizi şöyle bir soru sormaya sevk etmektedir. *Mümkün en iyi dünya* diye bir şey olabilir mi? Plantinga'ya göre, bu tür bir varsayım şüphelidir, çünkü asal sayıların en büyüğü olma-

¹² Plantinga, *God, Freedom, and Evil*, s. 61.

¹³ Plantinga, *a.g.e.*, s.43.

dığı gibi mümkün dünyaların en iyisi diye bir şey de yoktur. Nitekim düşünülebilecek her bir mümkün dünyada, o dünyadaki iyiliklerden (hazlardan) sayısal olarak daha fazla iyilik (haz) ihtiva eden daha iyi bir dünya olabileceği açıktır. Bu sebeple mümkün dünyaların en iyisi diye bir şeyin olamayacağı ve bundan dolayı üçüncü öncülün tatmin edici olmaktan uzak olduğu savunulabilir.¹⁴

II. YOL

Mevcut dünyanın çok fazla miktarda acı ve ızdırap içermesinden dolayı mümkün en iyi dünya olmadığı düşüncesine yönelik diğer bir itiraz da Robert Pargetter tarafından dile getirilmiştir. Pargetter'a göre içinde yaşadığımız dünya, bütün mümkün dünyaların en iyisidir. Pargetter içinde yaşadığımız dünyanın mümkün en iyi dünya olabilmesi için Tanrı'nın kötülüğe izin vermesinin gerekli olduğunu ve eğer Tanrı varsa O'nun dünyayı mevcut haliyle yaratmasının kabul edilebilir olduğunu ileri sürer. Bu sebeple ileri sürülen bir iddiayı herhangi bir delil olmaksızın ispatlanmış gibi varsayıp buradan hareketle çıkarımda bulunmadan (*begging the question*), dünyanın mevcut halinden yola çıkarak Tanrı yoktur iddiasını sürdüremeyeceğimizi belirtir. Pargetter, Tanrı'nın dünyayı yaratmamış olduğunu ortaya koyacak gerekli kesinliği belirleyebilmenin sadece insanın Tanrı'nın kötülüğe izin vermek için sahip olduğu bütün muhtemel sebepleri bilmesine ve bütün bu sebepleri bildiğini de bilmesine bağlı olduğunu ileri sürer. Ne var ki insanın böyle bir bilgiye sahip olmadığı açıktır. Buna bağlı olarak insanın "Tanrı, içinde kötülüğün bulunmadığı bir dünya yaratabilirdi" önermesinin ihtimalini doğrudan hesaplayamayacağı da savunulabilir.¹⁵

Buna göre, "Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığı arasında görünürde var olan çelişkiyi çözmedeki acizlik en iyi şekilde Tanrı'nın varlığını reddetmekle açıklanır" şeklinde formüle edilen bir iddiaya karşılık verilebilecek cevaplardan birisi, mümkün en iyi dünya bir takım kötülükler içerir, ancak insan bu kötülüklerin sebeplerini çoğunlukla bilemez, düşüncesidir. Nitekim Pargetter, yukarıdaki açıklamanın, Tanrı'nın var olmadığını iddia eden açıklamadan daha az mantıklı olduğunu tartışmanın, ileri sürülen bir iddiayı herhangi bir delil olmaksızın ispatlanmış gibi varsayıp buradan hareketle çıkarımda bulunmadan mümkün görünmediğini iddia etmektedir.¹⁶ Ancak bu tür bir varsayımda bulunmak, ilgili bütün ihtimalleri bilmeyi gerektirir. Buna karşılık bilişsel açıdan sınırlı bir varlık olan insanın bu nitelikte bir bilgiye ulaşması mümkün görünmemektedir.

I. ve II. yollar takip edilerek sunulan itirazlara bakıldığında *en iyi dünya* kavramının nasıl anlaşıldığı konuya dair tartışmanın seyrine önemli ölçüde yön verebilecek niteliktedir. En iyi dünya sadece haz içeren bir dünya şeklinde tasavvur edildiğinde Tanrı'nın böyle bir dünya yaratmak zorunda olmadığına dair birçok gerekçe ileri sürülebilir. Dolayısıyla Pargetter'ın itirazında "mümkün en mükemmel dünya" tasavvurunun farklı bir şekilde yorumlandığı görülmektedir. Mümkün en mükemmel dünya fikrini savunan teist filozoflar için böyle bir dünya haz (veya iyilik) içerdiği gibi aynı zamanda acı ve ızdırap da içerebilir. Ateist felsefeciler tarafından birer kötülük olarak kabul edilen acı ve ızdıraplar teistler tarafından mümkün bir dünyayı mükemmelleştiren bir nitelik olarak görülmektedir. Tanrı'nın planında acı

¹⁴ Plantinga, *a.g.e.*, s.61; Mümkün en mükemmel dünya tasavvuruna dair diğer bir itiraz için bkz: Robert Adams, "Must God Create the Best?" *The Problem of Evil: Selected readings*, ed. Michael L. Peterson, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2017 s.413-427; Stephen Grover, "This World, 'Adams Worlds', and the Best of All Possible Worlds", *Religious Studies*, 2003, Volume: 39, Issue: 2, s.145-163; David Blumenfeld, "Is the Best Possible World Possible?", *The Philosophical Review*, 1975, Volume: 84, Issue: 2, s.163-177.

¹⁵ Robert Pargetter, "Evil as Evidence against the Existence of God", *Mind*, 1976, Volume: 85, No: 338, s.243-244; Direct olarak yukarıda sunulan türde bir argümana karşı olmasa da İslam düşüncesinde "olmuş olandan daha iyisi mümkün değildir" düşüncesini temel alarak içinde yaşadığımız dünyanın mümkün en iyi dünya olduğunu savunan düşünür Gazzâlî'dir. Gazzâlî'nin düşüncesine dair daha ayrıntılı bilgi için bkz: Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Ihyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1939, 4/ 252-253.

¹⁶ Pargetter, *a.g.e.*, s.244.

ve ızdırabın önemli bir işlevinin olduğu ve bu işlevin de O'nun acı ve ızdıraplara izin vermesi için yeterli bir neden olduğu savunulmaktadır. Ayrıca insanın, bilişsel açıdan sınırlı bir varlık olmasından dolayı, bu işlevin önemini ve hikmetini kavrayamaması olağandır. Sonuç itibarıyla, mümkün en iyi dünya fikrinin Pargetter tarafından farklı bir şekilde yorumlandığı ve kötülüklerin Tanrı'nın planındaki işlevinden dolayı daha büyük bir iyiliğin sebebi ve mümkün en iyi dünyanın kaçınılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle içinde kötülüğün de olduğu bir dünyanın mümkün en iyi dünya olduğu düşünülebilmektedir.

Kanaatimizce mümkün en iyi dünyanın sadece haz içeren bir yer olduğu kabulüne karşılık, mevcut dünyanın mümkün dünyaların en iyisi olmasının zaruri olmadığına veya Allah'ın her zaman en iyi olanı yaratmak mecburiyetinde olmadığına Kur'an'dan bazı dayanaklar bulmak mümkündür. Bu dayanaklardan birisi Allah'ın irade sahibi olduğunun bilinmesidir. "İrade sahibi olmak" her zaman en iyi olanı yapmayı gerektirmemektedir. Çünkü irade kavramı, herhangi bir şey hakkında mümkün olabilecek seçeneklerden bir tanesine karar vermeyi gerektirir. İrade edilen seçenek, olası diğer tüm seçeneklerden farklı olarak irade eden (*mürîd*) tarafından tercihe şayan görülmüş ve varlık alanına çıkarılmıştır. İşte bu tercih sürecinde hiç kimsenin Allah'ın iradesini belirleme ya da onu kendi iradesi doğrultusunda olayların akışıyla ilişkilendirme kudreti bulunmamaktadır. Müslümanlar açısından Allah'ın iradesinin hiçbir şekilde zulme taalluk etmeyeceğine dair inanç, kötülükler söz konusu olduğunda vazgeçmeyecekleri değişmez bir itikadi ve ahlaki ilkedir. Bunun dışındaki hususlar, O'nun iradesinin neye, nasıl yöneldiğini kavramakla ilgili bir sorunsaldır ve itikadi ilkelere nispetle ikinci derecede önem arz eder.

Yine Kur'an'daki cennet ve cehennem tasvirleri de Allah'ın her zaman sadece haz veren bir şeyi yaratması gerektirmediğini göstermesi açısından önemli görünmektedir. Cennet tasviri, içinde yaşadığımız dünyadan daha iyi bir dünyanın var olduğuna işaret eder. Kur'an'daki cehennem tasviri ise Allah'ın acı ve ızdırıp içermeyen ve sadece hazzın bulunduğu bir dünyayı yaratması gerektirmediğinin veya dilerse ve gerekli görürse sırf kötülüğün hâkim olduğu bir âlemi yaratabileceğinin göstergesidir. Ancak bütün bunlara karşılık, içinde yaşadığımız dünyanın "insanın iyi ya da kötü" olduğunun belirlenmesini sağlamak için yani imtihan yeri olarak en iyi koşullara sahip olduğu savunulabilir. Nitekim imtihan ortamının insanın, nihayetinde, neyi hak ettiğini belirleme yeri olduğu düşünüldüğünde onun hikmete uygun bir şekilde tasarlandığı söylenebilir.¹⁷ Buna göre, Kur'an'da tasvir edilen cennet, insanların kötülüğün her türüne şahit oldukları ve bir şekilde müdahil oldukları bir dünyada, iyi kalmak için özgür iradelerini kullanan insanların hak edecekleri bir yer olarak görülmüştür. Buna karşın cehennem ise iradelerini kötüye kullanan insanların ceza olarak kalacakları yer olarak ifade edilmiştir.

SONUÇ

Tanrı'nın varlığının gayri muhtemel olduğunu ortaya koyma hedefiyle sunulan argümanda mutlak sıfatlara sahip bir varlığın mümkün en iyi dünyayı yaratması gerektiği, ancak dünyamızda sayısız kötülüğün bulunmasının mevcut dünyanın mümkün en iyi olamayacağına dayanak sağladığı varsayılmaktadır. Buradan Tanrı'nın varlığının olası olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu iddiaya karşılık *mümkün en iyi dünya* tabirinin nasıl anlaşıldığı konuya dair tartışmalara önemli ölçüde yön vermiştir. Eğer söz konusu tabir sadece haz içeren bir yer olarak tasvir edilecekse burada iki önemli sorunla karşılaşılacaktır. İlki içinde

¹⁷ Mahsun Aytepe, "Mutezili Düşüncede Teklifin Vucubiyeti Problemi ve Kur'an'ın Yaklaşımı" *İslam Düşüncesi Araştırmaları*, (ed. Abulcelil Bilgin - Yusuf Aydın), Araştırma Yay., Ankara, 2019, s. 321-322.

sadece haz bulunan bir dünyada insanın özgür iradesini tam anlamıyla kullanamayacağıdır. Çünkü gerçek anlamda özgürlük insana sadece haz veren bir şeyi değil aynı zamanda acı ve ızdırap vereni de seçmeyi gerektirmektedir. İkincisi sadece haz içeren bir dünya için mümkün en iyi tabiri çelişkili bir hal alacaktır. Çünkü böyle bir dünyaya her zaman +1 haz eklemek mümkün olacağından sadece hazdan oluşan mümkün en mükemmel bir dünyadan söz etmek imkânsızdır.

Bunun yanında Tanrı'nın gayesini gerçekleştirmesi için mevcut dünyadan daha iyisinin mümkün olmadığı düşüncesi de argümanı geçersiz kılma noktasında önemlidir. Burada kötülüklerin Tanrı'nın gayesinin bir aracı olduğu ancak bunun nasıllığının insan tarafından bilinmeyeceği savunulabilir. Tanrı'nın mutlak bilgi sahibi olduğu ancak insanın bilişsel açıdan sınırlı bir varlık olduğu gerçeği bu düşünceye olanak sağlamaktadır.

Sonuç olarak, kötülüklerin gereğinden fazla olması sebebiyle mevcut dünyanın mümkün en iyi olamayacağı, dolayısıyla Tanrı'nın var olma olasılığının düşük olduğu iddiasının temellendirilmesi güçtür. Nitekim burada sunulan itirazlar argümana nazaran daha güçlü görüldüğünden argümanın Tanrı'nın yokluğunu temellendirme noktasında başarısız olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adams, Robert, "Must God Create the Best?" *The Problem of Evil: Selected readings*, ed. Michael L. Peterson, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2017, pp. 413-427.
- Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay, İzmir, 2007.
- Aytepe, Mahsun, "Mutezili Düşüncede Teklîfin Vucubiyeti Problemi ve Kur'an'ın Yaklaşımı", *İslam Düşüncesi Araştırmaları*, (ed. Abulcelil Bilgin - Yusuf Aydın), Araştırma Yay., Ankara, 2019, ss. 305-327.
- Blumenfeld, David, "Is the Best Possible World Possible?", *The Philosophical Review*, 1975, Volume: 84, No: 2, pp. 163-177.
- Comman, James W. - Lehrer, Keith - Pappas, George S., *Philosophical Problems and Arguments: An Introduction*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1992.
- Erdem, Engin, "Kötülük Problemi", *Din Felsefesi*, (ed. Recep Kılıç), Ankuzem Yayınları, Ankara, 2013, ss. 301-337.
- Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmî'd-Dîn*, Mustafa el-Halebî, Kahire 1939.
- Grover, Stephen, "This World, 'Adams Worlds', and the Best of All Possible Worlds", *Religious Studies*, 2003, Volume: 39, Issue: 2, pp. 145-163.
- Madden, Edward H., - Hare, Peter H., *Evil and the Concept of God*, Charles C. Thomas Press, Illinois and Florida, 1968.
- Manafov, Rafiz, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*, Elis Yay, Ankara, 2019.
- Manafov, Rafiz, "Gazzâlî: Mümkün Dünyaların En İyisinde Kötülük", *İslam Düşüncesinde Kötülük Sorunu ve Teodise*, (ed. Yunus Kaplan - Hakan Hemşinli), Elis Yayınları, Ankara 2021.
- Pargetter, Robert, "Evil as Evidence against the Existence of God", *Mind*, 1976, Volume: 85, No: 338, pp. 242-245.
- Peterson, Michael L., *God and Evil: An Introduction to the Issues*, Westview Press, Colorado, 1998.
- Plantinga, Alvin, *God, Freedom, and Evil*, Harper & Row, New York, 2002.
- Prior, A. N., "Possible Worlds", *The Philosophical Quarterly*, 1962, Volume: 12, Issue: 46, pp.36-43.
- Reçber, Mehmet S., "Ateizm ve Ateistik Deliller", *Din ve Ahlâk Felsefesi*, (ed. Recep Kılıç), Ankuzem Yayınları, Ankara, 2006.
- Rowe, William L., "The Problem of Evil and some Varieties of Atheism", *American Philosophical Quarterly*, 1979, Volume: 16, No: 4, pp. 335-341.
- Rowe, William L., "Evil and God's Freedom in Creation", *American Philosophical Quarterly*, 1999, Volume: 36, No: 2, pp. 101-113.
- Yaran, Cafer Sadık, *Kötülük ve Theodise*, Vadi Yay, Ankara, 1997.
- Yıldız, İbrahim, *Teizm ve Ateizm: Delilci Kötülük Problemi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE., Ankara 2021.